

בשולי גליוני

עיונים, ביאורים וחדושים
לתלמוד בבלי וירושלמי

מ א ת

הרב משה לייטר

הוצאת דעת תורה ע"י מוסד הרב קוק

ירושלים תשכ"ז

הוריות

[ו.] א"ר חסדא א"ר זירא א"ר ירמיה אמר רב רבי מאיר היא.

לולא דמסתפינא אמרתי שיש לסגנן: אמר רבי ירמיה א"ר זירא אמר רב חסדא אמר רב.

נמוקי: רבי ירמיה היה תלמידו של רבי זירא¹ ור"ז היה תלמיד רב חסדא² ורב חסדא היה תלמידו של רב³ ובנוהג שהתלמידים אומרים בשם רבותיהם ולא להפך.

[ז:] הוא בחלב והן בדם.

מפרש רש"י כגון בדם המובלע בא- ברים.

ראיתי למרן מהרש"ם שכתב להוכיח מדברי רש"י כאן ומפירוש שבמקום אחר⁴ שקאי בשיטת הרמב"ם⁵ דבשר חי (אומצא) מדרבנן אסור עד שימלחנו והראה שם לתוס' יו"ט⁶.

[ט.] בעא מיניה רבינא מרב נחמן בר יצחק נשיא שנצטרע מהו מידחא דחי או מיפטר פטור א"ל דילך או דגזא.

מפרש רש"י: "ממאי דקבעית לחיוביה לאתויי קרבן כשנצטרע מממון שלך או מממון דגזא ידיה".

ולקמן כתב רש"י: "דנעשה חפשי מן המלכות כהדיוט דמי ואינו מביא שעיר ודלא כרבי יוסי וכו'".

לכאורה אין לדמות נשיא ומלך לכהן משיח שכל יחוסו של המלך וכבודו לאו דיליה הוא אלא של העם והוא רק דוגל בשמו⁸ לפיכך כשנאלץ להסיר את כתר מלכות מראשו נעשה הדיוט כלפני הכתר⁹ וכן הדין בנשיא כשהורד מכס נשיאותו; אבל לא כן הכהן המשיח שנולד בקדושת הכהונה.

אבל כשנתבונן ונעיין בבעיא זו נבוא לידי מסקנא שגם הכהן המשיח דוגל בשם אחיו הכהנים וכבודו הוא כבוד שבטו כולו וכשנתפטר וירד מגדו- לתו נעשה כהן הדיוט ואינו עדיף מאחיו הכהנים ובזה הוא משתווה לנשיא.

ורק החכם שרכש לו את כתר התורה, שתורתו דיליה ולא משל ציבור לפיכך יכול גם למחול על כבודו בניגוד למלך. וכשנצטרעו, הנשיא והמלך, נדחו מ- מלכותם¹⁰ נשיאותם ונעשו כהדיוטים גמור- רים ואין להם שום יתרון על אחיהם ואין בזה משום "לוחות ושברי לוחות מונחים בארון". והא דאמר רב אשי

"אפילו למאן דאמר נשיא שמחל על כבודו כבודו מחול מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול"¹¹ לא נתכוון אלא לרמוז ולהנחית, שהנשיא הוא לא רק האיש הדגול, המייצג את עמו כלפי חוץ ויש בו נשיאותו משום גינוני-מלכות אך הוא גם איש התורה שלא זכה במשרתו הרוממה אלא הודות לגדולתו בתורה ובזכות מדו- תיו התרומיות ומעשיו הכבירים והצטיי- נותו בגזעו האצילי, בחכמתו הרבה, וב- יראתו הקודמת לה ובעשירותו החומרית כדאמרי "אלא נוקמיה לרבי אלעזר בן עזריה דהוא חכם והוא עשיר והוא ע- שירי לעזרא"¹². והמים חיים, מיוודד שנזרקו עליו לא נבעו מבאר של ר- בים אך נבעו ממקורו הברוך, ממעינו הוץ אשר ברשותו היחידה והמיוחדת וכבוד-הנשיאות שקורן מאור פניו הוא כולו שלו, לפיכך יכול הוא לוותר על כבודו.

ברם, לא כן המלך שמלכותו באה לו בירושה.

דגל הנשיאות היה דו פרצופין, מעבר מזה הלוחות; ומעברו השני: מקל ושוט, סמלי השלטון.

ובכן המאן דאמר שרשות לו לנשיא למחול על כבודו סבר שתורתו היא ה- מכרעת והודות לה עלה על כס-נשי- אותו וממילא יש בידו הזכות למחול על כבודו; והמאן דאמר, ש"נשיא שמחל על כבודו אין כבודו מחול" סבר ששלטונו החילוני והמדיני, שיש בו משום גינוני

מלכות הוא עיקרי, בבואה דמלכא. ולפי דבריננו הרי בעא מיניה רבינא מרב נחמן בר יצחק אך אליבא דמאן דאמר "נשיא שמחל על כבודו אין כבודו מחול", כי הנשיאות נושאת בחובה גינוני מלכות וכיון שנצטרע נעשה חפשי מעו- לה של הנשיאות ונעשה הדיוט כסתם חכם.

[י.] א"ל רבן גמליאל לרבי יהושע כל כך בידך ואתה עולה בספינה? א"ל עד שאתה תמה עלי תמה על שני תלמידים שיש לך ביבשה רבי אלעזר חסמא ורבי יוחנן בן גודגדא שיודעין לשער כמה טי- פות יש בים ואין להם פת לאכול וכו' ושלח ובאו וכו' עבדות אני נותן לכם.

תמהים אנו שלש תמיהות: א. למה התפלא ר"ג: "כל כך בידך ואתה עולה בספינה?"¹⁰ האם לא הכיר רבן גמליאל את רבי יהושע חברו ולא ידע מחכמתו הרבה? הלא הוא-הוא ש- העיד עליו שהוא מבעלי תריסין ואמר לו לאותו תלמיד: "המתן עד שיכנסו בעלי תריסין לבית המדרש"¹¹, ומפרש רש"י: "בעלי תריסין, חכמים המנצחין זה את זה בהלכה" והרבה פעמים הראה רבי יהושע את חילו לאורייתא והיה מראשי המדברים ורבן גמליאל בעצמו קרא לו: "רבי בחכמה"¹², וכי לא נזכר מהתנגשות-דעות כמעט תדירה שבינו ו- בין רבי יהושע, האב-בית-דינו וחכמתו

9 שם וסנהדרין יט: 10 ברכות כז: 10* רש"י מפרש: "כל כך חכמה יש בידך ואתה יורד לספינה לסחורה לצורך מזונות" ותמה עליו הרא"ש: "דמה לעניים צורך לילך בספינה?" ולולא יראתי להכניס ראשי בין הרי- הרים, הייתי אומר, שהרבה עניים הם המשתכרים בספינות כדי פרנסתם, ואותם שהלכו ברפסודות ואסדות יוכיחו, שבדאי לא הלכו לשם עונג, אלא כדי להחיות את גפנם ונפשות בני ביתם.

11 ברכות כז: 12 ראש השנה כה.

1 שבת י. ביצה לר. גורים לו: 2 ברכות מט. כתובות צח. סוטה לט. 3 ברכות לח: עירובין צו. פסחים קז. ועיין רש"י ביצה כה: "רב הונא ורב נחמן ורב חסדא היו תלמידי דרב". 4 רש"י חולין נט. "ההוא בר טביא וכו' סבר למיכל מיניה באומצא" מפרש רש"י "אינו צלי כל כך אלא מולחו מאד וצולחו כל דהו". בניגוד לפירושו במסכת שבת קכה. וקמב. 5 רמב"ם פ"ו מהל' מאכלות אסורות. 6 תוס' יו"ט פ"א דמנחות, מ"ו. 7 רש"י להלן י. ד"ה "יושב בבית". 8 עיין קדושין לב:

הרבה שעוררה השתוממות גם בעיני חכמי אומות העולם עד שנקרא בפיהם: "חכימא דיהודאי" ?¹³.

ועוד, האם לא ידע רבן גמליאל מכבר שדחקה ליה שעתא טובא לרבי יהושע? הרי רימו לו רבי יהושע די ברור ואמר לו: "אוי לו לדור שאתה פרנסו, שאי אתה יודע בצערן של תלמידי חכמים במה הם מתפרנסים ובמה הם ניזונים"¹⁴.
ב. הדגשה זו שהדגיש רבי יהושע: "שני תלמידים שיש לך ביבשה", מהי? מאי נפקא מינה באיזה מקום הם נמצאים, אם ביבשה או בספינה?

ג. כשנודע לו לר"ג מצבם החומרי הרעוע של אותם שני חכמים גדולים נגע גורלם עד לבו ומיד כשירד מהספינה אמר לשפר את מצבם החומרי ול-הטיב להם¹⁵ — לעומת זה, כשראה במו עיניו עניותו של רבי יהושע, עניות, "שכותלי ביתו" הכריזו עליה, לא שם לבו למצבו החומרי הרופף ולא ניסה לתקנו, כדי שתהיה לו לרבי יהושע אפר שרות להקדיש את כל שעתו וחילו ל-אורייתא?

אמנם, ידע רבן גמליאל את כחו הגדול של רבי יהושע בן חנניא חבירו בתורה, שלפרקים היו מתנצחים בהלכה עד שיצאו זקוקין דנורא מפומיה דרבי

יהושע לפומיה דר"ג ומפומיה דרבן גמליאל לפומיה דר"י, שהיו בהן כדי לשרוף כל עוף הפורה ברקיע ממעל לבי מדרשא.

ברם, רבן גמליאל שהתמתח גם בחכמת התכונה¹⁶ ודמות צורות לבנה היו לו לר"ג בטבלא ובכותל בעלייתו¹⁷ וגם התעסק בחכמת המדידה¹⁸, היתה לו חכמתו של רבי יהושע במקצוע זה של מדע, שעליה גאותו, להפתעה נעימה, שמה שלא ידע הוא ולא ראה מראש, ידע רבי יהושע בחשבונות המדויקים — עונת כוכב דשביט בשעה ש"עו" לה ומתעה את הספנים, והיינו תמיהת-תורהפתעו.

ועתה ננסה להשיב על תמיהתנו השלישית שתמהנו: הטרם ידע רבן גמליאל עד כמה דחוקה לו שעתא לרבי יהושע? ולמה לא חש לדאוג לשפר את מצבו החומרי הרופף כשם שמיהר להטיב לשני חכמים מסכנים כשרבי יהושע העירהו על גדולתם בחכמה ועל מצבם החומרי הגרוע?

אמנם רבן גמליאל היה עד-ראיה לתעניות השוררת בביתו של רבי יהושע ושלא זכה לשני שולחנות כמוהו, אבל התפרנס מיגיע כפיו ולא נהנה מזולתו, כשמואל הרמתי¹⁹, והיה לו לרבי יהו-

13 בכורות ח: וראה ברכות נו, ותענית ז.

15 מה שכתב הרא"ש לתמוה על רש"י נתן דעתו להושיבם בראש "פירש רש"י, כדי שיהיו מתפרנסים בשורה שיתן להם; ולא נהירא, דלשון להושיבם בראש בשיבה משמע... ובישיבה מאי פרנסה איכא?" — תמה אני היעלה על הדעת שרבי אלעזר חסמא, תלמידו של רבי עקיבא (ויק"ר כג, ד) ישב בראש בישיבה בזמן שאור תורתם של גדולי דורו, רבותיו של רבי עקיבא רבו עדיין מאיר היה הירימו אותם שני תלמידים ראשם במקום, שהני אריותי דאורייתא התנצחו זה בזה בהלכה? אין זה אלא שחשב רבן גמליאל למנותם לאיזה משרה, שמתן שכרה בצדה, כהא דר"ב מנייה ריש גלותא אנגרמוס" (ירושלמי בבא בתרא פ"ה, ה), אבל לא שמינה אותם לראשי ישיבה. ובר מן דין, היודע לשער, "כמה טיפין יש בימי" אין בזה משום הוכחה שחילו לאורייתא והגון להיות ראש ישיבה כמו שאמר רבי יוחנן על שמואל: "תושבנא בעלמא ידע" (חולין צה, ז).

16 ראש השנה כה. 17 שם כד. 18 עירובין מג: 19 ברכות י:

שע "לחם לאכול ובגד ללבוש" ו"ת"ר די מחסורו: אתה מצווה עליו לפרנסו ואי אתה מצווה עליו לעשרו"²⁰. ורבי יהושע התפרנס. ולא עוד, אלא בשעה שאול הלחם מלקוטו של רבן גמליאל "סמך אסולתיה דרבי יהושע"²¹, ולא לפת בסלו בלבד זכה רבי יהושע אלא גם מטבע של זהב²² היתה מצויה בכיסו²³. ואם אמנם כי עבד קשה על מח-ייתו וכלכלתו, הרי דרכם של חכמים בכך, להתפרנס מיגיע כפם.

עסקו במלאכה

הלל הבבלי חטב עצים כדי להתפרנס²⁴, כי שמע לעצת שמעיה רבו, שאמר: "אהוב את המלאכה"²⁵, שמאי עסק בבנאות²⁶, ואבא יוסי הבנאי²⁷, אבא שאול היה גבל²⁸ וקובר מתים²⁹; ורבי יהודה הנחתום³⁰, חנניא חופר שיחין³¹, רבי יוסי בן חלפתא שלחא הוה³², אבא חלקיה שכיר יום היה³³, ורבי חנינא בן דוסא סתת אבנים היה³⁴.

חייטות

רבי יהודה חייטא³⁵, דניאל חייטא³⁶, ורבי אבא בר זמינא "הוה מחייט גבי חד ארמאי ברומי"³⁷.

נגרות

רבי אבין נגרא³⁸, עד שהחרש והמסגר³⁹, היו לשם מושאל לחכם⁴⁰.

כובסים

אבא אושעיא כובס^{40*}, והאי כובס שרבי יהודה הנשיא אמר לו: "רבי, אתה עשית אותי ואת חייא"⁴¹.

נפחות

והיו חכמים שהתפרנסו מפטיש וסדן כרבי יצחק נפחא⁴² ורבי מנחם נפח⁴³.

רצענות

כן היו חכמים שהיו תופרים מנעלים, כרבי חנינא ורבי אושעיא, "דהו אוש-כפי" ⁴⁴ בארעא דישאל" ⁴⁵, עולא שכפא ⁴⁶ (לא הזכרתי את רבי יוחנן הסנדלר על שם דלר שהרי נקרא "הסנדלר" על שם מקומו⁴⁷).

מלאכות שונות

בר אדא משוחאה⁴⁸, רבי יהודה ה-בשם⁴⁹, רבי אבהו השתכר ברדידי נ-שים⁵⁰, ורבי שמעון קמטריא (עושה ארגונים)⁵¹.
וסתם בעלי מלאכה, כרבי יוסי בן מ-

20 כתובות סז: 21 הוריות י.

22 "אר"ע, אני עשיתי לר"ג ולר"י את כספן דינרי זהב". 23 מעשר שני פ"ב, מ"ז.

24 רמב"ם בפירושו לאבות פ"ד, מ"ה. 25 אבות פ"א, מ"י. 26 שבת לא.

27 שמות רבה יג, א. 28 פסחים לד. 29 נדה כד: 30 בבא בתרא קלב.

31 יבמות קכא: 32 שבת מט: 33 תענית כג: 34 קה"ר א, א. 35 בבא בתרא קסד: 36 ב"ר סד, ו; ויק"ר לב, ז.

37 ירושלמי שביעית פ"ד, ב. 38 שבת כג: 39 גיטין פח.

40 מלכים ב, כד. 40* ירושלמי ב"ק פ"י, ב. 41 נדרים מא.

42 קדושין נט, ועוד. 43 תוספתא כתובות פ"ה. 44 "רצענים".

45 פסחים קיג: 46 ירושלמי ע"ז פ"ב, ט. 47 ירושלמי חגיגה פ"ג, א.

48 עירובין נו: 49 תוספתא שביעית פ"ה. 50 ירוש' ב"מ פ"ד, ז.

51 ירושלמי ברכות פ"ט, ב.

שולם ורבי שמעון בן מנסיא שנקראו בשם "עדה קדושה" והיו "משלשין היום שליש לתורה, שליש לתפלה ושלש למלאכה"⁵², וגם רבי חנניא בר עכברי "היה אזל ומיעבד עבדתיה גבי רבי חייא"⁵³.

סופרים

מהם שהתפרנסו ממלאכת הכתיבה ושימשו סופרי סת"ם: רבי מאיר⁵⁴, רבי חום הלבלר⁵⁵, רבי ישבב⁵⁶, רבי א-פס⁵⁷, אפרים ספרא⁵⁸, בר חבו⁵⁹, רב חננאל⁶⁰, אביטל ספרא⁶¹, ירמיה ספ-רא⁶², בר שלמיה ספרא⁶³ ויוחנן חקור-קאה⁶⁴ ועוד.

חקלאות

ומספר מסויים של תנאים ואמוראים היו בעלי שדות, כרבי אליעזר בן הור-קנוס⁶⁵, רבי טרפון⁶⁶, רבי ישמעאל בן אלישע⁶⁷, רבי גמליאל⁶⁸, רבי יוחנן בן מתאי⁶⁹, רבי יהודה ברבי אלעאי⁷⁰, רבי יהודה הנשיא⁷¹, רבי ישבב⁷², רבי ח-

יאי⁷³ ורבי ישמעאל ברבי יוסי⁷⁴, רבי שמעון איש המצפה⁷⁵, יהודה וחזקיה⁷⁶, אבנה דשמואל⁷⁷. רב⁷⁸ ושמואל⁷⁹, קרנא⁸⁰ ורבי יו-חנן⁸¹, רב הונא⁸², רבה בר רב הונא⁸³, רב חסדא⁸⁴, רב יוסף⁸⁵, אבבי⁸⁶ ר-בא⁸⁷, רב פפא⁸⁸, ורב הונא בריה דרב יהושע⁸⁹, רבינא⁹⁰, ורב כהנא⁹¹, רב ביבי בר אבבי התעסק כחוכר שדות זולתו⁹² ורבי שמעון בר חלפתא קיבל שדה מרבי חייא בחכירה⁹³. ויש מהם ש-היו בעלי אילנות, כשיבת בריה דרבי חנניא⁹⁴. ואבבי היה לו אילן בתוך ביי-תו⁹⁵ וכן רבה בר רב הונא היה לו יער⁹⁶ ורב אשי היה גם הוא בעל יע-רות⁹⁷.

פרדסנות

בעלי כרמים היו רבי אליעזר הג-דול⁹⁸, רבי טרפון⁹⁹, רבי ישמעאל¹, רבי ינאי^{1*}, שמואל², רבי יוחנן³, רב שמואל בר שילת⁴, רשב"ל⁵, רבי שמ-עון בר חלפתא⁶, רב יוסף⁷ ורב חסדא⁸.

52 קה"ר פ"ט, ז.	53 ירוש' שבת פ"ב, א.	54 עירובין יג.
55 פאה פ"ב, ו.	56 סנהדרין יא:	57 מדרש "אלה אוכרה".
58 ב"ר פ"ה, ה.	59 מגילה יח:	60 שם.
62 ירושלמי ברכות פ"ד, א.	63 שם.	64 ראה פירוש רבנו חננאל פסחים ג:
65 אבות דר"נ פ"ו.	66 נדרים סב.	67 ויק"ר פל"ד.
67 ברכות לה.	68 בבא מציעא עד:	69 שם פג.
70 שבת קג:	71 ירושלמי שביעית פ"ו, א.	72 שבת קג: וראה ב"ק כ. וספרי "מיסר אבות" דף קצב.
72 פאה פ"א, מ"א.	73 רות רבה ה.	74 כתובות קה.
76 ביצה ט:	77 חולין קה.	78 קדושין נט: ב"ב נד.
79 בבא קמא צב.	80 כתובות קה.	81 חזית פ"ה, ז.
83 ב"מ קח.	84 בבא קמא צא:	85 מנחות פו.
87 בבא מציעא עג.	88 לקמן י:	89 שם.
91 שם, מא.	92 ב"מ קט.	93 רות רבה פ"ה.
95 עירובין ק.	96 בבא מציעא קח.	97 נדרים סב.
99 ירוש' שביעית פ"ד, ב:	1 נדרים סב.	1* בבא בתרא יד.
2 בבא קמא צב.	3 חזית ח, ז.	4 כתובות סב.
5 מועד קטן יז.	6 קה"ר פ"ה, ט.	7 מנחות פז.

בעלי כפרים

מלבד אותם החכמים שהיו בעלי ש-דות וכרמים היו ביניהם גם עתירי נכ-סין, בעלי כפרים, ועיירות, כרבי אלעזר בן חרסום⁹ ובוגייס¹⁰ ובניו של רבי חייא: יהודה וחזקיה¹¹.

בעלי ספינות

לא רק רבי אלעזר בן חרסום¹² ובו-גייס¹³ היו בעלי ספינות¹⁴ אך גם רבא נתברך בעושר והיו לו ספינות משלו¹⁵ והחכיר את שדותיו¹⁶.

רועים

רב הונא היה רועה¹⁷ ובנימין רעיא¹⁸.

פרקמטיא

כיתן: גוסף על החכמים שהתפרנסו מאומנותם וממלאכתם, מחקלאות ומעבו-דת הכרמים היו ביניהם כאלה שעסקו בפרקמטיא וביחוד בסחר הכיתנא, כרבן יוחנן בן זכאי, תלמידו של הלל ורבה של רבי אליעזר ורבי יהושע¹⁹ עסק בסחר כיתנא²⁰, רבי חייא²², רבי שמעון בן רבי²³, רבי ישמעאל ברבי יוסי²⁴, רב²⁵ ואיבו בנו²⁶, וגם רב כהנא יהב ארבעים דינרים לבר נש למיזבן ליה כיתן²⁷ וגם רבי זירא סחר בכיתן²⁸. וגם שמעון

הפקולי: "שמשכר בצמר גפן שנקרא פקולא"²⁹.

מש"י: אבא בר אבא עסק בסחר ה-משי²⁹, רבי שמעון ברבי³⁰ ורבי ח-יאי³¹, ומהתנאים אנו פוגשים ברבי יהו-דה בן בתירה שהתעסק בסחר המשי³².

י"ן: ובסחר היין עסקו רבי אלעזר בן עזריה³³, גוסף על עדות צאנו³⁴, רבה בר חנה³⁵, אבבי³⁶, רבא³⁷, רב נחמן³⁸, רבי ירמיה³⁹, רב אדא בר אהבה⁴⁰, ורב הונא⁴¹.

שכר: והיו מהחכמים שנתעשרו מ-תעשיית שכר, כרב⁴², רב חסדא⁴³ ורב פפא⁴⁴.

מלח: ויש מהחכמים ששלחו את ידם בסחר מלח כרב אדומא מלחא⁴⁵ ורב חייא בר יוסף⁴⁶.

שמן: רבי אלעזר בן עזריה⁴⁷, רבי אלעזר ברבי צדוק⁴⁸, אבא שאול בן בטנית "שהיו חנוונין בירושלים והיו מ-מלאין מדותיהם מערב יום טוב ונותנין אותן ללקוחות ביו"ט"⁴⁹ (ובבבלי⁵⁰ נש-מט שמו של רבי אלעזר ברבי צדוק), "מפני מצוי המדות"⁵¹ "כשהיה מוכר שמן היה לו מדות הרבה... ומתמצות"⁵².

9 יומא לה:	10 עירובין פו.	11 ברכות יח:	12 יומא שם.
13 עירובין שם.	14 שם ושם.	15 בבא בתרא קג.	16 ב"מ עג.
17 ירושלמי סנהדרין פ"א.	18 ברכות מ:	19 אבות פ"ב, י.	
20 ספרי סוף ברכה.			
22 חולין פה: וירוש' ב"מ פ"ה, א.	23 ירושלמי ב"מ פ"ד.	24 בבא מציעא עג.	
25 ירושלמי מע"ש פ"ה, ה.	26 בבא מציעא צג:	27 ירושלמי ב"מ פ"ה, ו.	
28 שם פ"ד הלכה ז.	28* ברכות כה.	מגילה יז: רש"י שם.	29 מדרש שמואל.
30 ב"ר פ"ז, יב.	31 שם.	32 שוחר טוב פ"י, ג.	33 בבא בתרא צא.
34 שבת נד:	35 בבא מציעא פג.	36 רש"י ברכות נו.	37 שם.
38 ברכות נא:	39 עבודה זרה עה:	40 תענית כ:	41 ברכות ה:
42 ראה רשב"ם פסחים קז.	43 פסחים קיג.	44 שם.	
45 ירושלמי סוכה פ"ב, ה.	וירושלמי ב"מ פ"ה, ז.	46 בבא מציעא מח:	
47 בבא בתרא צ.	48 ירושלמי ביצה פ"ג, ח.	49 שם וביצה כס.	
50 ביצה שם.	51 ראה תוס' יו"ט שם.	52 עיין רש"י שם.	

ורבי מנא "היה ליה משח ואחתיה ל-
עכו" ^{52*}.

דבש: רבי חנניא מובין דבש דבו-
רין ^{52*} ורבי חנניא בן תרדיון שלח גם
הוא ידו בסחר דבש ⁵³.

תאנים: והיו חכמים שהשתכרו ב-
גרוגרות ⁵⁴.

וסתם עסק: "רבי יאשיה פירש לדרך
ארץ" ⁵⁵, אילפא עבד עיסקא ⁵⁶, רבה בר
אבוא "סחט גלימא ריחא, זבניה בתריסר
אלפי דינרין" ⁵⁷, רב ששת השתכר בב-
גדים ⁵⁸, רב חייא ציפורא אול למיזבן
חטים מסורא ⁵⁹, רב חמא "מוגר זווי
בפשטיא" ⁶⁰, איבו בנו של רב שלח גם
הוא ידו בפרקמטיא ⁶¹ ואבא מרי בריה
דרב פפא היה תגר גם הוא ⁶².

לא נרתעו חכמי ישראל מכל עבודה
המפרכת את הגוף, ואף בעבודה שאינה
לפי כבודם לא זלזלו, כדאמר ליה רב
לרב כהנא: "פשוט נבילתא בשוקא ו-
שקיל אגרא ולא תימא כהנא אנא וגברא
רבה אנא וסניא בי מילתא" ⁶³ ובלבד
שלא יצטרך לבריות ⁶⁴. ונזהרו מליהנות
מזולתו, כמו שאמרו על רבי פנחס בן
יאיר "מימיו לא בצע על פרוסה שאיר-
נה שלו" ⁶⁵. אדרבה, רגילים היו לייסד
ישיבות ולפרנס את תלמידיהם מכיסם ⁶⁶,
ובכן נוכחנו לדעת, שכמעט כל חכמי
האומה, שלהם כל חמדת התורה, או ש-
עשו מלאכה, או שעסקו בפרקמטיא או
באומנות או בחקלאות או בתעשייה והת-
פרנסו מיגיע כפיהם, על אף ששקדו על

דלתות התורה ללא ליאות. ואף אותם ה-
חכמים שתורתם אומנתם, כרבי שמעון
בן יוחאי וחבריו ⁶⁷, "שקל צנא על כת-
פיה, אמר: גדולה מלאכה שמכבדת את
בעליה" ⁶⁸. וכנראה שחזר מדעתו זו. כי-
שיצא מן המערה עם רבי אלעזר בנו
"חזו אינשי דקא כרבי וזרעי, אמר:
מגיחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה" ⁶⁹,
כי בא לידי הכרה "די לעולם אני וא-
תה" ⁷⁰.

ועתה אפוא נבין את נימוקו של רבן
גמליאל שלא שם לבו למצבו החומרי
הרעוע והרופף של רבי יהושע בן חנניה
לאחר שנודע לו שמלאכתו מפרנסתו
ונהנה מיגיע כפיו והרי "אתה מצווה ע-
ליו לפרנסו ואי אתה מצווה עליו לעס-
ק" ורבי יהושע הרי התפרנס, אבל לא
כן שני התלמידים, רבי אלעזר חסמא
ורבי יוחנן גודגא, שלא היה להם במה
להתפרנס.

ועכשיו נבוא לתרץ את תמיהתנו ה-
שניה למה הדגיש רבי יהושע "שני תל-
מידים שיש לך ביבשה", מה לי אם הם
נמצאים ביבשה או הם מפליגים בספינה
בים?

אין זה אלא, שמדרכם של יורדי הים
להתבונן בים ובכל אשר בו, לחקור ו-
לדרוש במופלא מהם אשר בים, לא כן
אלה היושבים ביבשה, שאין להם עסק
בים ובכל אשר בו, כמו ששינונו: "הנו-
דר מיורדי הים מותר ביבשה היבשה" ⁷¹
ומפרש הר"ן: "באותן שאין רגילין לה-

יות יורדי הים באניות", שלא הרי יורדי
הים כהרי יושבי היבשה, ושני החכמים
הללו על אף שישבו ביבשה, אבל עין
שכלם ירדה ושלטה בים ומלואו והת-
מחו גם במה שבו עד שידעו "לשער
כמה טיפות יש בים".

סלקנו ותרצנו את שלש התמיהות.
אגב עלינו להוכיח שבכדי תלה ההיס-
טוריון צבי גרץ בוקי סריקי ברבן גמ-
ליאל וקבע הנחה, שבין רבן גמליאל ה-
נשיא ובין רבי יהושע, החכם המסכן,
שרר יחס מתוח. מה שלא הרשה ר"ג
לעצמו בנוגע "להזקן רבי דוסא, המופלג
בעשירות".

לרבי יהושע העני לא נרתע הנשיא
להראות "את כח השלטון אשר להנשי-
אות", ולדעתו, אף לאחר שרבנן עבדו
שלמא בהדיהו, בלב רבי יהושע נשארה
טינא גדולה על רבן גמליאל ⁷².

לכאורה אפשר לבסס את הנחתו ש-
קבע מ"תניא לאחר פטירתו של רבן
גמליאל נכנס רבי יהושע להפר את דב-
ריו" ⁷³, בניגוד להמאורע כשנפטר רבי
אליעזר לא רק שלא נכנס רבי יהושע
לבטל את דבריו, אלא אדרבה "נכנס רבי
יהושע וחלץ את תפיליו והיה מגפפו
ומנשקו ובוכה" ⁷⁴ וכאשר "נכנסו אר-
בעה זקנים להשיב על דבריו (של ר"א)
אמר להן רבי יהושע: אין משיבין את
הארי לאחר מיתתו" ⁷⁵. האם אין בשינוי
יחסו של רבי יהושע אל שני חבריו
הנפטרים הגדולים משום שנשארה בלבו
"טינא גדולה על רבן גמליאל"?

ברם, רק הדין באופן שטחי אפשר לו
לבוא לידי מסקנא כוזבת כזו והמתבונן
בכובד ראש ובעיון בכל אותו "פולמוס"

שבין רבן גמליאל ורבי יהושע יבוא
לידי הכרה, שמסקנתו של פרופ. גרץ
אינה עומדת בפני הביקורת האמיתית.
אדרבה, אהבה כנה וידידות נאמנה, מל-
את הערצה הדדית, שררה ביניהם ונת-
אמת בהם הכתוב "את והב בסופה" ⁷⁶.

רבי יהושע, שהיה חכם דורו, החכם
בה"א הידועה, שכל בעיא הלכתית ש-
הועלתה על שולחנם של חכמי ישראל
בבית המדרש היה הוא ראש המדברים
להרצות על הדיון והתווכח עם ראש
החכמים וביחוד עם רבי אליעזר בן הור-
קנוס חבריו שנטה לשיטת בית שמאי ⁷⁷;
ואף שלפעמים עמד רבי אליעזר על דע-
תו ולא ביטלה מפני דעתם של חבריו
המרובים והמכריעים, מה שגרם לו "ש-
נמנו עליו וברכוהו", כדי "שלא ירבו
מחלוקת בישראל" ⁷⁸. אבל תכלית פלוג-
תתם היתה לברר וללבן את ההלכה, ש-
עליה דנו, ללא שמץ של יצר הנצחון
ולא היתה טינא בלבו של אחד על חברו.
ואף שרבי יהושע, ראש המתווכחים,
השמיע את דעתו כלפי דעתו של רבי
אליעזר "בתנור עכנאי" לא השאירה פ-
לוגתתו שמץ של יחס שלילי.

לא כן היחס שבינו לבין הנשיא, רבי
יהושע הרגיש לפרקים שעליו לבטל את
דעתו מפני דעתו של הנשיא, ולא משום
שרבן גמליאל הכריע בחכמתו; ולא מ-
שום ששיכנע את חכמי ישראל בצדקת
דעתו, אלא שבא עליהם בכח נשיאותו
ושלש פעמים נאלץ היה רבי יהושע לב-
טל את דעתו מפני דעתו של רבן גמ-
ליאל ⁷⁹, "שכל מה שעשה רבן גמליאל,
עשו" ⁸⁰. לאחר פטירתו של רבן גמ-
ליאל אמר רבי יהושע לבחון ולברר

74 ירושלמי שבת פ"ב, ז.

77 רש"י ותוס' שבת קל:

80 ראש השנה כה.

73 עירובין מא.

77 קדושין ל:

79 ראה ברכות כז:

72 ד"י ח"ב (שפ"ר) דף 175.

76 במדבר כא, יד; קדושין ל:

77 ראה ברכות כז:

73 עירובין מא.

77 קדושין ל:

79 ראה ברכות כז:

52* ירושלמי מע"ש פ"ד, א.

53 שם פ"א, א. 54 בבא בתרא כב.

57 בבא מציעא קיד: 58 גיטין יד.

60 בבא מציעא סט: 61 פסחים ק"ג.

64 ראה שבת קיח. 65 חולין ז, ב.

68 נדרים מט: 69 שבת לג:

71 נדרים ל.

55 אדר"נ פ"א, א. 56 תענית כא.

59 מדרש תלים יב (הוצאת רש"י).

62 ב"מ סט, ב. 63 פסחים ק"ג.

66 כתובות קו. 67 שבת יא.

70 שם וראה ספרי זוטו של ים דף נה.

מחדש ללא הכנעת ראש וללא חישוב עם גאון הנשיאות, כדי להחזיר את ע-טרת האמת הטהורה ליושנה ולמקומה ומחה בו רבי יוחנן בן נורי משום "דב-תר רישא גופא אזיל"⁸¹, אף לאחר פטירתו.

ברם, לא ניגוד אישי שרר ביניהם. אדרבה, רבי יהושע עמד על המשמר בל יאונה לרבן גמליאל צל של עלבון ועמד לימינו וכש"שאלו את רבן גמליאל...ולא יכול להשיבו ונתכרכמו פניו; פגע בו רבי יהושע ופניו חולנית. אמר לו: למה פניך חולנית? אמר לו שאלה אחת נשאלתי ולא יכולתי להשיבה... אמר לו: כמפני רמשא סלק ואמר ליה. התחיל (הפילוסוף הרומי) מטיח ראשו לכותל; אמר: כל מה שעמלתי שבע שנים, בא זה והושיטה לי בקנה אחד"⁸².

אף כי, כאמור⁸³ היה רבן גמליאל גדול בחכמות התכונה והמדידה, ועוד, בכל זאת היו החכמים נטפלים להשו-אלים שלא מבני ברית את רבן גמליאל, להשיב על שאלותיהם. וכאשר "שאלה בלוריא הגיורת את רבן גמליאל...נטפל לה רבי יוסי הכהן"⁸⁴, שהרי אם יכשל סתם חכם מישראל בתשובתו לחכם מ-אומות העולם, אין העלבון עלבוננו של העם כולו, לא כן רבן גמליאל אם הוא ייכשל בלשונו — הרי זה כשלונם של כל חכמי ישראל, מה שרצו למנוע כטע-נתו של גביהא בן פסיסא לחכמים: "תנו לי רשות ואלך ואדון עמהן לפני אלכ-סגדרוס מוקדון, אם ינצחוני, אמרו הד-יוט שבנו נצחתם, ואם אני אנצח אותם, אמרו להם: תורת משה רבנו נצחתכם. נתנו לו רשות הלך ודן עמהם"⁸⁵.

וכן נוהרו רב יהושע ורבי יוסי הכהן שלא ינצח רבן גמליאל נשיא ישראל שלא יכולע לישראל כולו.

ועל היחס האדיב מלא אהבה ששרר בין רבן גמליאל ורבי יהושע תעיד ה-עובדה, שרבן גמליאל "עמד ונשקו על ראשו אמר לו: בוא בשלום רבי ותל-מידי; רבי, בחכמה; ותלמידי, שקבלת את דברי"⁸⁶. ורבי יהושע הוא שהחזיר את רבן גמליאל והושיב אותו על כס נשיאותו. "שלח להו רבי יהושע לבי מדרשא: מאן דלביש מדא ילבש מדא". ולא עוד, אלא כשפקד רבי עקיבא לסגור את דלתות ביהמ"ד "דלא ליתו עבדי ד-ר"ג ולצערו לרבנן" לא חס רבי יהושע על טירחתו, ואמר: "מוטב, דאיקום ו-איזיל אנא לגבייהו. אתא טרף אבבא וא"ל: מזה בן מזה יזה..." והשפעתו האישית גרמה לשכך תרעומת החכמים ו"א"ל ר"ע: רבי יהושע, נתפייסת, כלום עשינו אלא בשביל כבודך; למחר אני ואתה נשכים לפתחו"⁸⁷. ואל לנו לשכוח, שבינתיים נתמנה רבי אלעזר בן עזריה לנשיא; שרבי יהושע הוקירו כל כך ואמר עליו: "אין דור יתום שראב"ע שרוי בתוכו"⁸⁸, ובכל זאת לא אחר אף רגע להתייצב בכל מלוא-קומתו המוס-רית ובכל השפעתו הרבה לימין "יריבו" להשיבו על כנו.

ומה שהניח גרץ "ולהזקן רבי דוסא המופלג בעשירות, ואשר גם הוא אמר בפה מלא כי רואה הוא את דברי רבי יהושע, לא דבר דבר" ורק לרבי יהושע "העני" הראה את עוצם תקיפתו. תמה אני עליו איך אמר לתבוע את "עלבונו" של רבי יהושע מידו של רבן גמליאל

"התקיף" ממנו, ולא ראה שהרחיק לל-כת בהנחתו זו, כאילו אמר רבן גמליאל למנוע כל דעה מנגדת כלפי דעתו, דבר שלא יעלה על דעתו של כל מי שיש לו מוח בקדקדו, כי אין לדמות את רבי דוסא לרבי יהושע. אם רבי דוסא שיבח את דעתו של רבי יהושע, הרי לא אמר לעשות מעשה, אבל לא כן רבי יהושע, שאמר לחוג אותו היום שחל לפי חש-בוננו, יום כפורים ולגרום קרע כביכול, בין האחים, שבהאי גיסא יצומו ויזדהרו בכל קדושת היום של יו"כ, ובהאי גיסא יאכלו וישתו ויעשו כל מלאכה והיתה התורה לשתי תורות. ועל זה מחה רבן גמליאל הנשיא, האחראי על האחדות ב-ישראל.

ומה שכתב ג. "ואשר גם הוא (רבי דוסא) אמר בפה מלא כי רואה הוא את דברי רבי יהושע" לא עיין במשנה⁸⁹ כי אלמלי למד את המשנה בכובד ראש היה רואה שרבי יהושע הוא שאמר ל-רבי דוסא: "רואה אני את דבריך". ואפ-שר להניח, שרבי דוסא לא היה בביהמ"ד בשעת אותו דיון, וכשסיפרו לו על עדו-תם ושרבן גמליאל קיבלם, תמה רבי דוסא ואמר: "עדי שקר הן, היאך מעי-דים על האשה שילדה... אמר לו רבי יהושע: רואה אני את דבריך".

ותדע שכן הוא שהרי לא נאמר במש-נה "אמר לו ר"ד", כאילו היו דבריו ערוכים לר"ג, אלא "אמר רבי דוסא", סתם. ועוד, שהרי "אמר לו רבי יהושע", אפשר שרבי יהושע הוא שהביא לו לרבי דוסא ומסר לו פרטי הדיון שבביהמ"ד ושר"ג קיבל את עדותם, כשם ש"בא לו אצל רבי דוסא בן הרכינס" להתאונן על ר"ג כאשר גזר עליו "שתבא אצלי

במקלך". ור"ד לרגלי זקנותו המופלגת, לא היתה לו האפשרות ללכת לביהמ"ד כמו ששנינו: "בימי רבי דוסא בן הר-כינס התיירו צרת הבת לאחין והיה הד-בר קשה לחכמים מפני שחכם גדול היה ועיניו קמו מלבא לבית המדרש"⁹⁰. והסברא נותנת, כי אלמלי היה רגיל לבוא לביהמ"ד ולישא וליתן עם חבריו של רבן גמליאל ותלמידיו, לא היה זקוק שרבי יהושע יציג לפניו את רבי אלעזר בן עזריה, על אף שענינו כהות היו, כשם שאיש לא הציג לפניו את רבי יהושע, ו"תפסו לרבי יהושע והושיבהו". וכן מפורש יוצא מתמיהתו-שאלתו: "יש לו בן לעזריה חברנו?". וכן קריאתו לרבי עקיבא: "אתה הוא עקיבא בן יו-סף, ששמך הולך מסוף העולם ועד סו-פו?"⁹¹. ואילו היה מתווכח עמהם בבית המדרש לא היה מופתע כשנודע לו על מהותו של ראב"ע. וגם את רבי עקיבא ידע מפי השמועה בלבד, ששמע על אודותו ולא הכירו פנים אל פנים.

ומה שתלה גרץ את הקולר בעניותו של רבי יהושע, לפיכך לא נרתע ר"ג להראותו את זרוע-עזו, ואלמלי עשיר היה כרבי דוסא היה מתייחס אליו ביו-תר ענוה וביותר אדיבות, הנחתו זו אינה מן המדה, שהרי רבי עקיבא עתיר נכסין היה⁹² ור"ג גער בו באופן חריף וקפ-דני⁹³.

ברם, כשנדקדק נבוא לידי מסקנא, שלא הקפיד רבן גמליאל על שלא היו תמימי דעים עמו, שהרי כך דרכה של תורה "אעפ"י שאלו אוסרים ואלו מתי-רים, אלו פוסלין ואלו מכשירין"⁹⁴. הרי "חיבה וריעות נוהגין זה בזה, לקיים מה שנאמר: 'האמת והשלום אהבו'"⁹⁵. אלא

83 ראה ראש השנה כה.

82 ב"ר פ"כ, ז.

81 עירובין מא.

86 ראש השנה כה.

85 סנהדרין צא. ובראשית רבה סא, ו.

84 עירובין מג:

88 חגיגה ג.

87 ברכות כח.

91 שם.

90 יבמות טו.

89 ראש השנה כה.

95 שם יד:

94 יבמות יג:

93 ברכות לו.

92 נדרים נ. ואבות דר"נ פ"ו.

על מה הקפיד, על שדן רבי יהושע מ-
עצמו גם בעובדא דרבי צדוק⁹⁶ וגם
במאורע ששאלהו רבי שמעון בן יוחאי⁹⁷
ולא העלה את הבעיות על שולחן בבי-
המ"ד לדיון ולעיון, והיינו הקפדתו.

וגם על רבי עקיבא לא הקפיד רבן
גמליאל אלא על ש"קפץ ועישרן ודאי",
בניגוד לדעת החכמים, ושאל אותו:
"איך מלאך לבך לעבור על דברי חכ-
מים?"⁹⁸ ובהזדמנות אחרת הקפיד עליו
רבן גמליאל כש"קפץ וברך ר"ע ברכה
אחת מעין שלש, א"ל ר"ג: עקיבא, עד
מתי אתה מכניס ראשך בין המחלוקת⁹⁹,
אמר למנוע כל מחלוקת.

לא כחכמים חילוניים שניגודים אישיים
גורמים למעשים שליליים כלפי יריביו-
הם, הם חכמי ישראל, "בעלי אסופות
אלו ת"ח שיושבין אסופות אסופות ו-
עוסקין בתורה, הללו מטמאין והללו מ-
טהרין, הללו אוסרין והללו מתירין, הללו
פוסלין והללו מכשירין... כולם נתנו מ-
רועה אחד"¹. ואין ביניהם לא קנאה
ולא תחרות, רק אהבה וחיבה ושלוש
וריעות ואהבת האמת למי שחותמו אמת.

[יא:] בעא מיניה רבי מרבי חייא
כגון אנא מהו בשעיר א"ל הרי
צרתך בבבל.

עיין ספר "כפתור ופרח"¹⁰⁰ ומה ש-
כתב הגר"א².

[יב:] ותיבו אקילקלי דמתא מחסיא
ולא תיבו אפדני דפומבדיתא.

מפרש רש"י, ד"מתא מחסיא הו"ת"ח
ראויים להוראה ותרבות יפה היתה בהם
אבל בפומבדיתא לא הוי תרבות מעליא
כל כך³.

רב שהלך לטורא ויסד בה ישיבתו⁴
מטעם שלא היה חפץ לדחוק את רגלי
שמואל חברו בנהרדעא וגם מפני שסו-
ר ר"א היתה עיר חדשה וטרם מצאה בה
התרבות הרעה קן לה⁵.

ומתא מחסיא היתה כמעט עיר אחת
עם סורא⁶. ורב נולד בכפרי⁷ הקרובה
לסורא⁸ וחן מקום על יושביו⁹ ובטבעו
של אדם לחזור על אכסניא שלו¹⁰.

ברם, במדת המדידה היו נבדלות הע-

רים הללו זו מזו¹¹.
וכשיסד רב את ישיבתו בסורא והא-
ציל רב מהודו גם על העיר וישיבתה
ונהרו אליה תלמידים מכל קצוי ארץ
בבל עד "כי הוו מיפטרין רבנן מבי רב
הוו פיישי אלפא ומאתן רבנן"¹² מאוכלי
שולחן של רב, מלבד המון תלמידים
שאכלו משלהם באכסניותיהם.

[יב:] האי מאן דבעי למיפק לאור-
חא ובעי למידע אי חזר ואתי ל-
ביתא אי לא ניקום בביתא דחבר-
אי חזי בבואה דבבואה לידע דה-
דר ואתי.

רש"י מפרש "ביתא דחברא: בית ח-
שוך".

לכאורה מה ראו חכמי לכות בית
חשוך: "ביתא דחברא?" כנראה נתכוונו
לכת הפרסיים עובדי האש שישבו בבית

את שעורו במסכת שבחר הוא בה להר-
צאתו ולדינו-עיונו.

ובכן מה כל החרדה הזאת?

שתי תשובות בדבר: חדא, אלמלי
השתמט רשב"ג ממסכת עוקצים היו
יודעים סיבת סירובו: "דלית ליה".

ועוד, אם הרב יכול להשתמט מתל-
מידיו אבל לא מחבריו. ולפעמים היה
רשב"ג נזקק לתורתו של רבי מאיר וגם
מסר לנו שמועות מפיו¹³, כשם שמסר
לנו הלכות ששמע מרבי יוסי¹⁴ ורבי
יהודה¹⁵.

ורבי יוסי שרגיל היה בכל מקום
להרגיע את הרוחות ולתווך שלום וש-
העריץ את רבי מאיר וקרא אותו "אדם
קדוש"¹⁶. וגם אחר פטירתו הגין על
תלמידיו של רבי מאיר כלפי רבי יהודה
חברו¹⁷.

ומה שאמר "תורה מבחוץ", שכן "פעם
אחת שהה רבי עקיבא לבוא לביהמ"ד
בא וישב לו מבחוץ. נשאלה שאלה וכו'
אמרו תורה מבחוץ וכו' פינו לו מ-
קום"¹⁸.

ברם, ר"ע נשאר מבחוץ כי לא רצה
לפסוע על ראשי עם קדוש כמעשה ב-
רבי ישמעאל ברבי יוסי¹⁹.

אבל לא כן רבי מאיר שהכריחוהו
לשבת בחוץ אבל הודות לרבי יוסי פינו
לו מקום כי "הכל צריכים למרי דחייטי",
ש"גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה ה'
עולם שאין בדורו של רבי מאיר כ-
מותו"²⁰.

חושך ורק בבית אלילים הדליקו אש.
וכל מי שההין להדליק אש בביתו באו
כהני החברים ומשרתיהם, שהיו פולחים
לאש, והחרימו את האש לבית מסגדם²¹
ד"חברים היו מחזרים בכל בתי ישראל
ומכבים את הנרות ולוקחים מכל בית
נר והיה צער גדול לישראל מזה ה-
מעשה"²².

וכן מסר לנו רבי אחא גאון משבחה:
"ובמלכות פרסיים היו חברים שבהם
מחזירים בכל בתי ישראל ומכבים את
הנרות וחותים את הגחלים ומוליכים
אותן לבית האור שלהם שהוא עבודה
זרה"²³.

וכן הוא בתשובות הגאונים²⁴.

וראה תשובות המאירי²⁵. ובאופן זה
נתחזרר לנו: "ביתא דחברא".

[יג:] א"ל רבי מאיר לרבי נתן
וכו' נימא ליה (לרשב"ג) גלי
עוקצים דלית ליה וכו' פקיד ואפ-
קינהו מבי מדרשא וכו' א"ל רבי
יוסי תורה מבחוץ ואנו מבפנים.

לכאורה איך דרשו ממנו ללמד מסכת
עוקצים הלא אמר רבא לתלמידיו: "א-
תון שאילתון לי דאילו אנא מצי אישת-
מוטי ממסכתא למסכתא"²⁶ ובכן למה
חרד רבי יעקב בן קורשאי פן יבא רש-
ב"ג לידי כסופא הרי בידו היה להשתמט
וללמד את המסכת הרצויה לו; וכן מוזר
הוא חששו של רשב"ג שאמר לנפשו:
"מאי דקמא וכו' יהב אדעתיה וגרסה",
לא היה זקוק לכך. עליהם היה לשמוע

12 ראה שבת מה. יבמות סג: 13 רבנו נסים גאון למסכת ברכות.

14 שאילתון, שאילתא מב.

15 תשובה"ג ח"א, דף קמד (הוצאת מקיצי גרדמים). וראה ספרי "זוטו של ים" דף רל-א.

16 "תשובות רבינו המאירי", הענין התשעה עשר. 17 ב"מ צז. 18 שבת טו: ב"מ קו:

19 מגילה ו: 20 תוספתא כלים ב"מ פ"ה. 21 ירוש' מו"ק פ"ג.

22 גויר מט: 23 חזית א. כ. 24 יבמות קה: 25 עירובין יג:

96 בכורות לו. 97 ברכות כז:

98 תוספתא דמאי פ"ה (צוקרמנדל).

99 ברכות לו. 1 חגיגה ג:

100 ספר "כפתור ופרח" פ"ב. 2 "עלית אליהו".

3 ראה רש"י גיטין ו. קדושין נט. ב"ב קלה: ורשב"ם ב"ב נד. ד"ה "דרב לא קנה".

4 "שמתוך שישבתה קרובה עונותיה מועטין" (שבת י:). 5 חולין קיא:

6 סנהדרין ה. 7 בבא מציעא ו: 8 סוטה מז. 9 ראה ב"מ פה.

10 ביצה כט. 11 כתובות קו.